

VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

ŠV. BENEDIKTO REGULOS ADAPTACIJA LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS BENEDIKTINIŲ VIENUOLYNUOSE¹

Adaptation of the Rule of St. Benedict
in the Benedictine Convents of the Grand Duchy of Lithuania

SUMMARY

At the end of the 16th and through the 1st half of the 17th c., seven Benedictine convents were founded in the territory of the Grand Duchy of Lithuania in Niasviaž, Vilnius, Kaunas, Minsk, Kražiai, Orša and Smolensk (Slonim) all of them functioned according to the Rule of St. Benedict. The article analyzes the Polish translations and explanations of the Rule that helped to adapt it to the contemporary realities: "Reformed Rule", composed by Magdalena Mortęska in 1605 in Kulm, Poland; the translation of the Rule, composed by Vilnius bishop Eustachijus Valavičius in 1629; the another one, composed by the Old Trakai Benedictine abate Stanislovas Ščygielskis, published 1677 in Vilnius; and the set of legal acts dedicated to convents created by Vilnius bishop Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, published 1710 in Vilnius. The investigation has shown that the greatest impact on the Benedictine spirituality was made by Vilnius bishop E. Valavičius. Some of the Lithuanian Benedictines' customs, described by E. Valavičius, have survived until today and can be traced to the Kaunas Benedictine convent.

SANTRAUKA

XVI a. pab.–XVII a. pirmoje pusėje LDK teritorijoje funduoti 7 moterų benediktinių vienuolynai Nesvyžiuje, Vilniuje, Kaune, Minske, Kražiuose, Oršoje ir Smolenske (Slanime). Visi jie vadovavosi šv. Benedikto regula.

Straipsnyje analizuojami LDK teritorijoje funkcionavę šv. Benedikto regulos vertimai į lenkų kalbą ir regulos paaiškinimai, padėję ją pritaikyti vietos ir laikotarpio realijoms. Tiriama 1605 m. Kulmo benediktinių vienuolyne (Lenkijoje) Magdalenos Mortenskos parengta „Reformuotoji regula“, Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus 1629 m. parengtas regulos variantas (išspausdintas 1884 m. Lvove), Senųjų Trakų benedik-

RAKTAŽODŽIAI: šv. Benedikto regula, LDK benediktinių vienuolynai, Valavičius, Ščygielskis.

KEY WORDS: the Rule of St. Benedict, Benedictine convents of the Grand Duchy of Lithuania, Valavičius, Ščygielskis.

tinų abato Stanislovo Ščygielskio sukurtas regulos variantas (1677 m., Vilnius) bei Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio parengtas moterų vienuolijoms skirtas teisės aktų rinkinys (1710 m., Vilnius).

Tyrimas parodė, kad didžiausią įtaką LDK benediktiniškojo dvasingumo sklaidai turėjo Vilniaus vyskupo E. Valavičiaus veikla. Kai kurie XVII a. E. Valavičiaus aprašyti LDK benediktinių papročiai gyvi ir šiandien Kauno seserų benediktinių vienuolyne.

ĮVADAS

VI a. Monte Cassino abatas šv. Benediktas sukūrė regulą², kuri plačiai paplito visame pasaulyje ir padėjo pagrindus benediktiniškojo monasticizmo raidai. XVI a. pabaigoje LDK įsikūrusios benediktinės perėmė šv. Benedikto regulą. Tačiau per šį tūkstantmetį pasaulyje įvyko įvairių pokyčių. Taikant regulą praktiniame gyvenime, nuo seno buvo kurti įvairūs paaiškinimai, regulos papildymai, kaip kuo geriau šv. Benedikto regulą pritaikyti laiko realijoms, kartu išsaugoti esminius šv. Benedikto principus. Ne išimtis buvo ir LDK benediktinės, XVI–XVIII a. naudojusios į lenkų kalbą išverstą šv. Benedikto regulą su ją papildžiusiomis deklaracijomis.

Šio straipsnio tikslas – išryškinti, kokios LDK teritorijoje egzistavo moterų vienuolijoms pritaikytos šv. Benedikto regulos redakcijos, jas apibūdinti bei įvertinti jų poveikį benediktiniškajam dvasingumui. Pagrindinis šio darbo šal-

tinis buvo tuo metu LDK teritorijoje funkcionavę moterų vienuolijoms skirti trys šv. Benedikto regulos vertimai į lenkų kalbą kartu su regulą aiškinančiomis deklaracijomis bei moterų vienuolių gyvenimą reguliavęs teisės aktų rinkinys³. Lietuvos istoriografijoje šie kūriniai dar nėra įvertinti, apie juos nekalbėjo ir žymiausias Lietuvos benediktinų istorijos tyrinėtojas Viktoras Gidžiūnas⁴. Pirmoji į kai kuriuos jų atkreipė dėmesį Gita Drungilienė⁵. Lenkijoje apie šiuos veikalus rašė nuosekli Abiejų Tautų Respublikos benediktinių istorijos tyrinėtoja Małgorzata Borkowska⁶, tačiau daugiau dėmesio ji skyrė Lenkijos teritorijos vienuolynams, tad šių veikalų vieta LDK benediktiniškojo dvasingumo istorijoje nebuvo įvertinta. Straipsnyje nagrinėjami šaltiniai siejami su LDK benediktinių vienuolynų fundacijomis, siekiama įvertinti LDK dvasininkų poveikį benediktiniškosios minties sklaidai Lietuvoje.

KULMO REFORMA IR E. VALAVIČIAUS DEKLARACIJOS

Pirmąjį moterų benediktinių vienuolyną Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje, Nesvyžiuje, 1591 m. fundavo Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, o pirmosios benediktinės į LDK atvyko iš Kulmo benediktinių vienuolyno Prūsijoje, tuo metu jau priklausiusioje Lenkijai. Kulmo abatė Magdalena Mortenska (apie

1554–1631) rūpinosi šv. Benedikto regulą iš lotynų kalbos išvesti į lenkų kalbą ir pritaikyti Lenkijos benediktinių vienuolynams. M. Mortenskos pasaulėžiūros formavimuisi itin daug įtakos turėjo jėzuitai, iš kurių ji mokėsi mąstymo meno⁷. Tyrinėtojai pažymėjo, kad M. Mortenska buvo būdingas renesansinis dvasingu-

mas. Jos atliktame šv. Benedikto regulos vertime ir ją paaiškinančiose deklaracijose, vadinamojoje „Reformuotoje reguloje“, ypač daug dėmesio buvo skirta dvasinei formacijai ir intelektualinei raiškai, naujokių ugdymui noviciate, studijoms bei meditacijai. Regulą papildė M. Mortenskos sukurta „Noviciato tvarka“, kurioje naujokėms buvo numatytos metus laiko trunkančios intensyvios studijos prieš priimant amžinuosius įžadus. 1605 m. šis šv. Benedikto regulos variantas buvo išspausdintas atskira knyga, paplito Lenkijos benediktinių vienuolynuose, pasiekė ir LDK teritoriją.

Pagrindiniai Kulmo deklaracijų tyrėjai Lenkijos istorikai Karolis Górskis⁸ ir Małgorzata Borkowska ypač vertino šį Kulmo benediktinių nuveiktą darbą, pabrėždami, kad moterų vienuolija sugebėjo pati reformuotis ir adaptuoti Tridento reformos dvasią kasdieniame gyvenime. Buvo trokštama Kulmo deklaracijomis sukurti Kulmo benediktinių vienuolynų kongregaciją, visus naujai funduosimus benediktinių vienuolynus pavesti Kulmo abatės globai. Tačiau tai prasilenkė su Tridento susirikimo paskutinėje sesijoje 1563 m. priimta nuostata, kad moterų vienuolijos turi laikytis visiškos klauzūros⁹, vadinasi, Kulmo abatė neturės jokių galimybių palikti savo vienuolyno ir vizituoti dukterinius vienuolynus, prižiūrėti jų tvarką. Popiežiškoji klauzūra, galutinai įtvirtinta 1570 m. popiežiaus Pijaus V konstitucija *Decreti honestati*, draudė abatei vadovauti daugiau nei vienam vienuolynui¹⁰. Todėl LDK moterų vienuolijos buvo perleistos vietos ordinarų – vyskupų priežiūrai, Nesvyžiaus benediktinės gyveno globojamos Vilniaus vyskupų.

Kad ir koks tiems laikams modernus buvo Kulme parengtas ir moterų vienuolijoms pritaikytas šv. Benedikto regulos variantas, tačiau jis neišlaikė amžininkų kritikos. Pagrindinis užkliuvęs dalykas buvo pernelyg laisva šv. Benedikto regulos interpretacija. Kulmo vienuolės iš 73 šv. Benedikto regulos skyrių 19 praleido, laikydamos nebeaktualiais jų gyvenamuoju laikotarpiu ar netinkamais moterų vienuolijoms, o paaiškinimai arba deklaracijos užėmė keliskart daugiau vietos negu pati šv. Benedikto regula¹¹. Vienas didžiausių Kulmo regulos varianto kritikų buvo Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius (1616–1630), teigęs, kad negalima šitaip sutrumpinti originalaus regulos teksto. Taip pat šis Vilniaus vyskupas manė, kad Kulmo benediktinių kūrinys neatitinka LDK tradicijų bei poreikių. Po Nesvyžiaus vienuolyno vizitacijos jis nusprendė imtis darbo ir iš naujo išversti į lenkų kalbą šv. Benedikto regulą bei parašyti jo vyskupijos moterų vienuolijoms tinkamas deklaracijas. Reikia pabrėžti, kad E. Valavičius, nors nepriklausė šv. Benedikto ordinui, tačiau buvo paskirtas Liublino benediktinių vienuolyno abatu komendantu¹². Jis atsakingai vertino šias pareigas ir benediktinų gyvenimo pavyzdžiu siekė sureguliuoti benediktinių gyvenimą savojoje vyskupijoje.

E. Valavičiaus laikais jo palaikomi LDK teritorijoje buvo sukurti dar du benediktinių vienuolynai Vilniuje ir Kaune. Apie 1620 m. Vilniaus benediktines ketino funduoti Mikalojus ir Kotryna Horodiskiai, jau buvo atvykusios kelios benediktinės iš Nesvyžiaus, tačiau abu fondatoriai mirė nespėję įgyvendinti savo valios, vienuolynas liko be materialinio

aprupinimo, turėjo tik Horodiskių užleistą mūrinį namą Vilniuje. Tačiau Vilniaus vyskupas E. Valavičius neleido vienuolėms sugrįžti į Nesvyžių, pasirūpino jų išlaikymu, 1622 m. jo iniciatyva į Vilnių atvyko dar dvylika vienuolių iš Nesvyžiaus, ir Vilniaus benediktinių vienuolyno veikla įsibėgėjo. 1625 m. vienuolynas iš Marinos Valavičiūtės-Vitunskienės įsigijo Viazynės valdą šalia Minsko, šitaip buvo sukurta, nors ir negausi, materialinė bazė¹³. Mažiau bėdos E. Valavičius turėjo dėl Kauno benediktinių vienuolyno, nes apie 1622 m. į Kauną iš Nesvyžiaus atvykusioms vienuolėms 1624 m. lapkričio 28 d. nemenką fundaciją užrašė Andriejus Skorulskis. 1627 m. E. Valavičius pasirūpino, kad Kauno benediktinėms būtų perduota XV a. antroje pusėje Kauno priemiestyje Antakalnyje pastatyta mūrinė Šv. Mikalojaus bažnyčia¹⁴.

Naujos fundacijos dar labiau skatino vyskupą pasirūpinti šv. Benedikto regulos naują redakciją. Tokiomis aplinkybėmis 1629 m. radosi Vilniaus vyskupijos benediktinėms pritaikytas naujas šv. Benedikto regulos vertimas į lenkų kalbą ir deklaracijos. E. Valavičius, priešingai nei M. Mortenska, praleido tik du šv. Benedikto regulos skyrius apie kunigus kaip moterims visiškai neaktualius¹⁵. Deklaracijas kūrė atsižvelgdamas į šv. Benedikto regulos tekstą, vizitacijų duomenis, į kitų įvairių moterų vienuolynų (neabejotinai ir Kulmo) deklaracijas, regulos vertimus, Bažnyčios kanonus ir nutarimus, vietos kraštų padėtį bei trūkumus¹⁶. Regulos vertimas ir deklaracijos buvo baigti redaguoti 1629 m., o regulos rankraštis išsiuntinėtas Nesvyžiaus, Vilniaus ir Kauno vienuolynams, kuriuos vyskupas pavadino brangiais

vyskupo karūnos perlais¹⁷. E. Valavičius teigė sukūręs „paprastą, saugų ir aiškų kelią į vienuolišką gyvenimą ir vienuoliškojo tobulumo didinimą.“¹⁸ Išspausdinti regulos E. Valavičius nespėjo, nes mirė 1630 m. Pamokslininkas Jokūbas Olševskis laidotuvių kalboje pažymėjo E. Valavičiaus nuopelnus vienuolynų plėtrai Lietuvoje¹⁹. M. Borkowska, palaikydama Kulmo benediktinių darbą ir kritiškai vertindama šiuos E. Valavičiaus veiksmus, visa tai pavadino „reformos reformavimu“²⁰.

E. Valavičiaus deklaracijų analizė rodo, kad vyskupas į deklaracijas įrašė Vilniaus vyskupijos vienuolynuose įsigalėjusius vietos papročius, kokių nebuvo Kulme ir visuose Lenkijos benediktinių vienuolynuose. Pirmas dalykas, kurį reikėtų pabrėžti – 1629 m. deklaracijose buvo įtvirtinta vyskupo valdžia vienuolėms. Svarbiais atvejais, tokiais kaip priėmimas į vienuolyną, prileidimas prie amžinųjų įžadų, disponavimas vienuolyno valdomis, didelių dovanų dovanojimas, abatei buvo liepiama atsi klausti vyskupo arba jo vikaro leidimo²¹. Ši kontrolė iš išorės turėjo neleisti vienuolynuose kilti piktnaudžiavimams. Nors pagal Bažnyčios nurodymą negalima buvo išeiti už vienuolyno sienų (nebent grėstų gaisras ar kitas staigus bei neišvengiamas pavojus gyvybei), reikėjo laikytis griežtos klauzūros, tačiau benediktinėms prisireikdavo tai daryti dėl ekonominių, teisinių reikalų, seserys vykdavo įkurti naujų vienuolynų ir pan. Todėl buvo nustatyta, kad išimties tvarka, gavus vyskupo leidimą (*facultates exeundi*), galima trumpam palikti vienuolyną. Kelionėje abatę turėjo lydėti kunigas ar kitas garbingas asmuo ir 2–3 seserys, va-

žiuoti liepta dengtu vežimu, su vienuoliškais rūbais, niekur pakeliui nestoti, nenakvoti pas pasauliečius, netgi giminaičius, nebent ypatingais atvejais²².

E. Valavičiaus deklaracijos draudė į noviciatą priimti 15 metų nesulaukusias merginas²³, nors Kulme išimtiniais atvejais buvo leista novice tapti nuo 12 metų amžiaus. Vilniaus vyskupijos vienuolijoje paplito iškilmingos novicės įžadų ir amžinųjų įžadų priėmimo ceremonijos, o Kulme noviciato pradžiai iš viso neskirta ypatingo dėmesio: ryte atsikėlus mergina tiesiog pati užsivilkdavo abitą, užsidėdavo novicės veliumą ir jau buvo laikoma teisėta noviciato nare²⁴. LDK įvilktuvių dienos iškilminga šventė vykdavo bažnyčioje. Pakilus ryte, pasaulietiniais drabužiais vilkėdama kandidatė išklausydavo giedotines šv. Mišias, pamokslą, Mišių metu iškilmingai paduodavo kunigui žvakę. Mišioms pasibaigus, kunigas pašventindavo naujus novicės drabužius ir įteikdavo kandidatėi, kuri, juos gavusi, nusilenkdavo Viešpačiui ir visiems bei eidavo prie klauzūros durų. Ten ją sutikdavo dvi vienuolės, įleisdavo į vienuolių koplyčią, kurioje jau laukdavo abatė su pagalbininke. Kunigui giedant *Veni creator*, kandidatė guldavosi kryžiumi²⁵, po to, abatei davus ženklą, būdavo perrengiama novicės rūbais, abatė palaimindavo ir atiduodavo noviciato mokytojos priežiūrai²⁶. Tyrinėtojų duomenimis, praktikoje gana greitai Nesvyžiaus ir kituose LDK benediktinių vienuolynuose šios apeigos pasipildė naujovėmis. Nesvyžiaus vienuolynė XVII a. antrojoje pusėje kandidatė kunigui įteikdavo ne tik žvakę, bet ir vainikėlį, guldavosi kryžiumi bažnyčioje, o ne koplyčioje, abatė su vienuolėmis laukdavo nebe

klauzūroje, o presbiterijoje. Perrengiant vienuoliniais rūbais, visų akivaizdoje būdavo nukerpami ilgi plaukai. Taip pat įvilktuvių metu LDK benediktinėms buvo suteikiami vienuoliniai vardai. Visos apeigos tapdavo panašios į vestuves²⁷.

Noviciate turėjo būti mokoma vienuoliškojo gyvenimo, novicės dalyvaudavo chore kartu su kitomis vienuolėmis, o likusį laiką praleisdavo studijuodamos ir skaitydamos dvasines knygas. E. Valavičius pageidavo, kad novicės išminktų lotyniškai skaityti ir giedoti chore²⁸. Pirmąjį pusmetį turėjo rūpintis tik savęs lavinimu, o antrąjį pusmetį jau galėjo patarnauti vienuolynė, refektoriuje arba virtuvėje (o Kulmo deklaracijoje liepta visus metus paskirti vien mokymuisi ir dvasiniam lavinimuisi). Po metų, jeigu jau novicė pasiruošusi amžiniams įžadams, reikėjo pranešti apie tai vyskupui, o novicė mėnuo prieš amžinuosius įžadus, vadintus profesija, turėjo išlaikyti egzaminą. Profesijai buvo ruošiamasi kelias dienas atsiskyrus vienuolynėje, atliekant rekolekcijas²⁹.

Amžinųjų įžadų apeigos vykdavo bažnyčios presbiterijoje. Novicei reikėjo turėti kortelėje surašytą amžinųjų įžadų tekstą, kuris E. Valavičiaus deklaracijose nežymiai skyrėsi nuo Kulmo deklaracijose nurodyto amžinųjų įžadų teksto³⁰. Įžadų lapas, paduotas kunigui, šio padėtas ant altoriaus, po to keliaudavo į vienuolyno archyvą. Tuomet baltą novicės veliumą pakeisdavo juodas, amžinųjų įžadų vienuolės simbolis.

Ne anksčiau kaip po metų amžinųjų įžadų vienuolės laukdavo konsekracijos apeigos³¹, arba viešųjų įžadų, kuriuose būtina turėdavo dalyvauti vyskupas ir kurie užbaigdavo vienuolės formaciją.

Konsekraciją priimdavo tik choro vienuolės, o konversės, vadinamojo antrojo vienuolių sluoksniu narės, dažnai nekilmingos ar neturtingos, nebūdavo konsekruojamos ir negiedodavo chore³². Konversės noviciate praleisdavo dvigubai ilgiau laiko – dvejus metus, mat kai kuriuos jų ateidavo į vienuolyną nemokėdamos skaityti ir reikėjo daugiau laiko paruošti jas vienuoliškajam gyvenimui. Jos buvo atleistos nuo lotynų kalbos mokymosi, pakakdavo lenkų kalbos žinių.

Benediktinės dėvėjo šv. Benedikto *Monte Cassino* vienuolyne patvirtintus juodos spalvos abitus. E. Valavičius mini juodus abitus su škaplieriumi, dėvimus pagal seną paprotį³³. M. Borkowska pastebėjo, kad LDK benediktinės, priešingai nei Lenkijos, turėjo škaplierius³⁴. Senujų Trakų abato Stanislovo Ščygielskio nuomone, Kulmo benediktinės škaplieriaus nenešiojo, nes, versdamos regulą, lotynišką žodį *scapulare* (škaplierius) klaidingai išvertė į lenkišką žodį *fartuch* (prijustė)³⁵. Atsižvelgiant į LDK klimata, žiemą benediktinėms buvo leista dėvėti kailinius, tik kailiai negalėjo būti prabangūs, po abitu dėvėtos tunikėlės, po veliumu – šiltos kepurės, taip pat riešinės, kojinės, batai ar kurdės³⁶.

Taip pat dėl klimato ir žuvies stygiaus Vilniaus vyskupijos vienuolėms antradieniais, ketvirtadieniais ir sekmadieniais buvo leista valgyti mėsą, o jeigu trūktų žuvies, ir trečadieniais bei penktadieniais. Vietoj vyno LDK vienuolynuose valgio metu gertas alus, nenurodyta riboti jo kiekio, tik prisakyta laikytis saiko tiek geriant, tiek valgant³⁷. Valgyta dukart per dieną. Apėmus kūno silpnumui, abatė galėjo leisti valgyti mėsą netgi Gavėnios laikotarpiu³⁸.

Liturginiame gyvenime Vilniaus vyskupas E. Valavičius įdiegė keletą vietinių tradicijų, tokių kaip Didįjį Ketvirtadienį prieš Velykas vienuolyno vyresniosios Kristaus pavyzdžiu atliekamas kojų mazgojimas 12 seserų³⁹. Yra žinių, kad šis paprotys buvo taikomas Nesvyžiaus vienuolyne⁴⁰, ligi šiol šios apeigos atliekamos Kauno vienuolyne, tačiau jų nebuvo pagal Kulmo deklaracijas gyvenuose Lenkijos vienuolynuose.

E. Valavičiaus deklaracijose buvo numatyta griežta bausmė už įvairius prasižengimus. Nusikaltusioji turėjo pagal kaltės dydį tam tikrą dienų skaičių pasninkauti misdama vien duona ir vandeni. Valgio metu jai nebuvo leista refektoriuje sėdėti savo vietoje, ji turėjo valgyti sėdėdama ant šaltų refektoriaus grindų. Šio papročio nebuvo Kulmo deklaracijose. Vilniaus vyskupijos vienuolės tokios bausmės susilaukdavo už nederamus juokavimus bei pasilinksminimus, kalbėjimąsi miego metu, pavėlavimą į pamaldas, apkalbas ir pan. Jeigu kuri vienuolė išplepėtų, kas buvo kalbama svarbiausius vienuolyno reikalus sprendusioje kapituloje, būtų nubausta minėtu pasninku bei 6 mėnesius negalėtų dalyvauti kapituloje. Taip buvo rūpinasi, kad nesumenktų vienuolyno prestižas visuomenėje, kad vienuolynas nepatirtų finansinių nuostolių ir dvasinių skriaudų⁴¹. Sunkiausiems prasižengimams, kada buvo nesilaikoma šv. Benedikto regulos ir ardoma vienuolyno tvarka, maištaujama ir neatgailaujama, buvo siūloma turėti kalėjimą, iš kurio nebūtų galima pabėgti, ir ten kalinti nusikaltusią seserį, kol pasitaisys, o jeigu numirtų kalėjime, nelaidoti šventoje žemėje. Apskritai amžinuosius įžadus priėmusi vie-

nuolė, net jeigu ir nenorėjo atgailauti bei pasitaisyti, negalėjo palikti vienuolyno. Jeigu nenorėjo laikytis jo tvarkos, galima buvo ją apgyvendinti atskirai, įkalinti ar išsiųsti į kitą vienuolyną, tikintis, kad ten pasitaisys, tačiau į pasaulietinį gyvenimą sugrįžti buvo nevalia⁴². Taigi, E. Valavičiaus nustatyta tvarka buvo griežtesnė negu Kulme. Matyt, vyskupas pamatė, kad vien dvasinių paskatų kartais nepakanka norint palaikyti tvarką vienuolyne, todėl reikėjo numatyti griežtesnes priemones seserų disciplinai ugdyti.

Mirus vienuolei, trisdešimt dienų benediktinės pakaitomis meldavosi už amžinybėn išėjusiosios sielą, aukodavo gedulingas šv. Mišias ir dalindavo išmaldą vargšams. Refektoriuje mirusios sesės vietoje reikėjo pastatyti kryžių ir lėkštę su valgiu, kurį po to liepta atiduoti elgetoms. Nė viena sesuo negalėjo sėstis į mirusiosios vietą. Šių refectoriaus apeigų reikėjo laikytis 30 dienų. Abatė apie sesers mirtį turėjo pranešti kitiems benediktinių vienuolynams, kuriuose taip pat buvo aukojamos gedulingos šv. Mišios ir atliekama Vigilija. Analogiškai reikėjo elgtis ir mirus abatei, tik meldžiamasi už abatę buvo triskart po 30 dienų, kadangi abatės pareigos vienuolyne buvo labai atsakingos ir iš jos Viešpats reikalavo didesnio šventumo⁴³. Kulmo deklaracijose nebuvo numatytos apeigos refektoriuje, valgio mirusiajai palikimas⁴⁴, taigi matome susiformavusį dar vieną, tik LDK benediktinėms būdingą paprotį, kurio ir šiandien iš esmės laikomasi Kauo vienuolyne.

Taigi E. Valavičiaus reforma gražino Kulmo parengtoje šv. Benedikto reguloje praleistus kai kuriuos šv. Benedikto

regulos punktus (nors jie gal ir netiko moterų vienuolijoms, tačiau iš pagarbos šv. Benedikto regulai), įtvirtino LDK benediktinių priklausomybę vyskupo valdžiai, su kuriuo reikėjo tartis svarbiausiais vienuolyno gyvenimo klausimais, sustiprino kai kuriuos iš vyrų benediktinių vienuolijų perimtus papročius bei vietines LDK tradicijas, tokias kaip gulimasis kryžiumi, naujo vienuolinio vardo suteikimas, abatės atliekamas kojų mazgojimas dvylikai seserų Didįjį Ketvirtadienį ar mirusios sesers pagerbimas refektoriuje trisdešimt dienų padedant jai lėkštę su valgiu ir neužimant jos vietos, kurią ženklino kryžius. E. Valavičiaus deklaracijos buvo trumpesnės, čia nesileista į smulkmenas, tačiau griežtos, numačiusios už įvairius prasižengimus atgailos bausmę pasninkaujant duona bei vandeniu ant šaltų refectoriaus grindų. E. Valavičiaus kūrinyje išryškėjo barokiškasis ceremoningumas, užvaldęs XVII a. LDK benediktinių vienuolynus.

E. Valavičiaus deklaracijos iki XIX a. plito tik rankraštiniu pavidalu. M. Borkowska nurodo šiandien išlikus du rankraštinius E. Valavičiaus veikalo variantus, kadaise buvusius Vilniaus ir Nesvyžiaus vienuolynuose, o dabar saugomus Lenkijoje⁴⁵. Nesvyžiuje E. Valavičiaus reformą adaptavo antroji Nesvyžiaus abatė Darata Hartmanaitė-Bransberskaitė⁴⁶. Kaip rodo Gitos Drungilienės tyrimai, pirmą kartą E. Valavičiaus parengtas dokumentas buvo išspausdintas Lvoje 1884 m.⁴⁷, skirtas naudoti Vilniaus šv. Kotrynos benediktinių vienuolyne su abate Ona Gabriele Houvalt priekyje, Vilniuje vyskupaujant Karoliui Hrinevecikiui. Knygos išleidimas rodo, kad E. Va-

lavičiaus deklaracijos tuo metu dar nebuvo praradusios aktualumo. Prie E. Valavičiaus kūrinių buvo pridėtas Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio 1710 m. parengtas laiškas. E. Valavičiaus deklaraciją išleidėjas dominikonas tėvas Vincentas Marija Podlevskis liepė seserims šią knygą nešiotis su savimi ir dažnai skaityti stengiantis visiškai įgyvendinti viską, kas joje surašyta, kad jose apsigyventų Kristus, kad gyventų visiškai pamiršusios pasaulį, meldamos tikėtai Jo sugrįžimo, kad vienuolystę priimtų kaip kryžių laukdamos amžinojo gyvenimo. Leidėjas teigė pataisęs kai kuriuos senus žodžius ir posakius⁴⁸, kurie XIX a., matyt, jau buvo nebevertojami.

M. Borkowska teigia, kad vienuolės šv. Benedikto regulos taikymą praktikoje turėtų peržiūrėti maždaug kas trys kartos, t. y. maždaug kas 100 metų, tačiau E. Valavičiaus išversta ir deklaracijomis papildyta šv. Benedikto regula Kauno benediktinių vienuolyne galiojo netgi tris šimtmečius – iki XX a. trečiojo dešimtmečio reformų, o jos įtvirtintas kai kurias tradicijas galime stebėti ir šiaurinėje veikiančiame Kauno benediktinių vienuolyne. Nors ir kritikuota, E. Valavičiaus reforma buvo atlikta išsigilinus į praktinį benediktinių gyvenimą, adekvati vienuoliškojo gyvenimo sąlygoms, todėl išliko nepakeista ir iš esmės nepaseno tokį ilgą periodą.

S. ŠČYGIELSKIO IR K. K. BŽOSTOVSKIO INDĖLIS Į MONASTINIO GYVENIMO REGULIAVIMĄ LDK

Po E. Valavičiaus mirties Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje išsikūrė dar keli benediktinių vienuolynai. Vilniaus vyskupo Abraomo Vainos laikais 1631 m. Vilniaus kanauninko, Minsko klebono Adalberto (Vaitiekaus) Sielavos iniciatyva Minske buvo įkurtas Šv. Vaitiekaus benediktinių vienuolynas. Šią fundaciją sustiprino ir į naują lygį pakėlė Vilniaus vaivada Kristupas Chodkevičius su žmona Sofija, 1642 m. ar apie 1645 m.⁴⁹ suteikdami solidų materialinį aprūpinimą ir pasirūpinami mūrinio vienuolyno statyba, tad šie abu asmenys – A. Sielava ir K. Chodkevičius – laikomi vienuolyno fundatoriais.

Oršos benediktinių vienuolynas buvo funduotas 1640 m. M. Borkowskos nuomone, pačių benediktinių pastangomis, neturėjo jokio pasaulietinio fundatoriaus. Nesvyžiaus abatė Kristina Eufemija Rad-

vilaitė nupirko Oršoje namą ir ten apgyvendino benediktines⁵⁰. Tačiau A. Vijkas-Kojalavičiaus Oršos benediktinių fundatoriumi nurodo buvus Mstislavlio pakamari, Smolensko vicevaivadą Petrą Kazimierą Viazevičių⁵¹. Seserys, išvykusios iš Nesvyžiaus į Oršą kurti naujo konvento, pakeliui sustojo neseniai funduotame Minsko vienuolyne, ten gavo dovanų bažnytinių reikmenų komplektą bei kartu su savimi pasiėmė vieną Minsko vienuolę Sofiją Grudzinską. Oršos aplinka šioms seserims nebuvo labai palanki: toli nuo vyskupijos centro Vilniaus, stačiatikių apsuptyje ir sienos su Rusija pašonėje. Gresiant karui su Maskva, 1653 m. seserys iš Oršos išvyko, nusipirko naujus namus netoli Trakų ir ten pradėjo kurti naują gyvenimą. Tokiu būdu Oršoje benediktinių bendruomenė egzistavo tik 13 metų. Po karo Trakuose

benediktinėms Žemaičių teisėjas Viktorinas Mlečka dovanojo nedidelę palivarą. Dėl materialinių nepriteklių negausios bendruomenės Trakų vienuolynas buvo pripažintas Vilniaus benediktinių filija, o galutinai abu vienuolynai sulieti apie 1674 m.⁵² Kelios Oršos vienuolės dar bandė 1680 m. sugrįžti į Oršą, bet nesėkmingai, 1682 m. nustota bandyti atgavinti Oršos vienuolyną⁵³, o paskutinišios Oršos vienuolės apsigyveno Minske⁵⁴. Šio vienuolyno istorija rodo, kad be tvirtos fundacijos LDK pakraštyje įsikūrusiam vienuolynui buvo sunku, praktiškai neįmanoma išsilaikyti.

Panašus į Oršos vienuolyno likimą buvo Smolensko benediktinių likimas. Smolensko vienuolyną fundavo valdovas Vladislovas IV Vaza 1638 m., gausiai aprūpindamas žemės valdomis. Po poros metų, 1640 m., į Smolenską iš Nesvyžiaus atvyko benediktinės. Jų įkurdinimu rūpinosi tuometinis Smolensko vyskupas Petras Parčevskis. Deja, kaip ir Oršos benediktinės, prasidėjus karui su Rusija, 1654 m. Smolensko benediktinės turėjo trauktis į LDK gilumą, vienuolynas buvo likviduotas, visos valdos prarastos, nes po karo Smolenskas liko Rusijos pusėje. Vienuolės gavo 5000 auksinų kompensaciją už prarastas valdas ir 1669 m. pradėjo iš naujo kurtis Slanime. Šio šv. Kryžiaus benediktinių vienuolyno iniciatore laikoma Ona Pžeclavskienė, testamentu įpareigojusi giminaičius pastatyti Slanime benediktinių vienuolyną⁵⁵.

Žemaičių vyskupijoje, Kražiuose, švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo benediktinių vienuolyną šešioms vienuolėms gyventi 1639 m. spalio 12 d. fundavo vidutinis bajoras, Žemaičių žemės

pateisėjis, karališkasis sekretorius Križostomas Valadkevičius (*Wołodkiewicz*). Vienuolės į jį atvyko ne iš Nesvyžiaus, bet iš Lietuvos sostinės Vilniaus⁵⁶.

Reikia manyti, kad visi šie naujai funduoti vienuolynai perėmė E. Valavičiaus atliktą šv. Benedikto regulos vertimą bei deklaracijas. Nors Kražiai nepriklausė Vilniaus vyskupijai, tačiau iš Vilniaus atvykusios vienuolės turėjo atsivežti ir įtvirtinti savojo vienuolyno papročius, o kartu ir E. Valavičiaus deklaracijas. Žemaičių vyskupijai skirtų šv. Benedikto regulos leidimų nebuvo parengta.

XVII a. antrojoje pusėje šv. Benedikto regula buvo vėl peržiūreta ir iš naujo išversta į lenkų kalbą bei papildyta deklaracijomis Senujų Trakų benediktinių vienuolyne. Šio darbo ėmėsi Senujų Trakų abatas (1676–1685) Stanislovas Ščygielskis (mirė 1686 m.)⁵⁷. Tai liudija, kad LDK vyrų benediktinių vienuolynai, nors ir pavėluotai, taip pat rūpinosi reforma. Knyga buvo išspausdinta 1677 m. Vilniuje pranciškonų spaustuvėje⁵⁸. S. Ščygielskio vertimas buvo skirtas tiek vyrų, tiek moterų vienuolijoms. Iš tiesų LDK benediktinai būtent dėl S. Ščygielskio vertimo pirmą kartą galėjo naudotis išspausdintu ne lotynišku, bet lenkišku regulos tekstu.

Senujų Trakų abatas pratarmėje kritikavo Kulmo parengtą šv. Benedikto regulos leidimą, nes ten ne tik praleista keliolika skyrių, bet ir daug žodžių blogai išversta. Kaip minėta, dėl prasto vertimo Kulmo benediktinės atsisakė škaplieriaus. Knygos pabaigoje S. Ščygielskis perspausdino 1671 m. popiežiaus Klemenso X bulę, suteikusią atlaidus šv. Benedikto, šv. Skolastikos, šv. Mauro, šv.

Placido ir visų šv. Benedikto ordino šventųjų dienomis aplankiusiems šv. Benedikto ordino bažnyčias⁵⁹. Ši visame pasaulyje galiojusi bulė buvo labai svarbi benediktinams ir benediktinėms, ji įtvirtino pagrindinius ordino šventuosius ir jų pagerbimui skirtas dienas.

M. Borkowska teigia, kad S. Ščygielskio deklaracijos iš esmės nepritaikytos moterų vienuolijoms, ypač pasigesta skyriaus apie klauzūrą⁶⁰. Tokią situaciją keisti ėmėsi Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis. Jo pastangomis 1710 m. Vilniaus jėzuitų spaustuovėje buvo išleistas LDK moterų vienuolijoms skirtas bažnytinės teisės dokumentų rinkinys⁶¹. Šiandienos požiūriu kartais jis vertinamas kaip nesisteminis veikalas, kuriame sunku susigaudyti⁶². Tačiau to meto seserims jis iš tiesų buvo svarbus teisinių žinių šaltinis. Vilniaus vyskupas K. K. Bžostovskis, tęsdamas E. Valavičiaus darbus, atkreipė dėmesį į moterų vienuolynų teisinę padėtį.

K. K. Bžostovskio parengtą knygą sudarė dvylika skyrių, vadintų mokymais (*nauka*). Knygoje buvo pabrėžiama, kad seserys priklauso vyskupo valdžiai ir turi laikytis klauzūros. Tad šie du paklusnumo ir klauzūros principai buvo svarbiausi. Pirmajame skyriuje buvo aprašyta priėmimo į vienuolyno mokyklą tvarka. Nustatyta, kad priimamų mokinių skaičius neturėjo viršyti pusės vienuolių skaičiaus vienuolyne. Mokinės turėjo dėvėti juodus (tamsius) arba baltus kuklius rūbus. Priimamų mokinių amžius – 7–15 metų, o mokykloje negalima buvo laikyti ilgiau negu iki 25 metų amžiaus. Antrasis mokymas skirtas pasiruošti įvilktuvėms ir amžiniesiems

įžadams. Pabrėžta, kad vienuolynas pasirenkamas tik laisva valia, prieš įvilktuves ir profesiją reikia išlaikyti egzaminus, o mėnuo prieš šiuos du svarbius įvykius pranešti vyskupui. Trečiajame išsamiai pristatytos priėmimo į noviciatą sąlygos – tiek dvasinės, tiek materialinės. Būtinasis kraitis, įvilktuvių metu seserys turėjo pasirinkti vienuolinius vardus pagal tai, kuri šventoji joms labiausiai imponavo. Noviciate buvo būtina išbūti lygiai metus, nė valanda trumpiau. Dėl svarbios priežasties pertraukus noviciatą (dėl ligos, karo ir pan.), galima buvo jį sugrįžti. Ketvirtasis skyrius – apie pasiruošimą profesijai, penktasis – apie tris vienuolių neturto, skaistumo ir paklusnumo įžadus. Šeštajame, ilgiausiame skyriuje išsamiai pateikti įstatymai dėl klauzūros. Iš tiesų šiame skyriuje būtų galima pasigesti dėstymo sistemos, kai kurie dalykai kartojami. Septintasis skyrius skirtas tercijatėms, o aštuntajame išaiškinta, kokie turi būti ordinariniai ir ekstraordinariniai vienuolių nuodėmklausiai. Nustatytas jų amžiaus cenzas buvo 45 metai, nuodėmklausius skirdavo vyskupas trejų metų laikotarpiui. Du tris kartus per metus seserys turėjo atlikti išpažintį pas ekstraordinarinį nuodėmklausį. Devintasis skyrius skirtas abatės rinkimui, dešimtas – apie vienuolyno statybą, vienuoliktajame pažymėta, kad vienuolės turėjo privilegiją naudotis kanonų teise ir nepriklausę pasaulietinei valdžiai. Paskutinis dvyliktas skyrius skirtas seserų laidotuvių niuansams išaiškinti. Tokiu būdu, pasirėmus Bažnyčios tėvų autoritetu, bažnytinių susirinkimų nutarimais, popiežių bulėmis, įvairiais bažnytiniais įstatymais ir

pan., buvo išaiškinta moterų vienuolinio gyvenimo esmė.

Šios dvi knygos papildė E. Valavičiaus deklaracijas, tačiau negalėjo jų pakeisti, nes būtent E. Valavičiaus veikalas buvo skirtas siauresniam skaitytojų ratui – moterims benediktinėms. S. Ščygielskio ir K. K. Bžostovskio knygos buvo adresuotos platesnei auditorijai,

todėl benediktinėms teko iš jų atsirinkti tai, ką galėjo pritaikyti savo namuose – benediktinių vienuolynuose. Iš tiesų, pavyzdžiui, Kauno benediktinių gyvenime matome visų šių keturių aptartų knygų poveikio pėdsakus – tiek Kulmo ir E. Valavičiaus deklaracijų, tiek S. Ščygielskio deklaracijų ir K. K. Bžostovskio teisinių normų rinkinio.

IŠVADOS

Apibendrinant galima teigti, kad XVI a. pabaigoje–XVII a. LDK susikūrusiuose benediktinių vienuolynuose vietos sąlygoms buvo adaptuota bei pritaikyta šv. Benedikto regula. Benediktiniškojo gyvenimo reformą pradėjo Lenkijos benediktinės Kulme, parašiusios ir 1605 m. pirmąkart išspausdinusios šv. Benedikto regulą su deklaracijomis, vadinamąją „Reformuotąją regulą“, ir „Noviciato tvarką“. Tačiau šis renesansinis kūrinys netiko besiformuojančio barokiškojo dvasingumo apimtiems LDK funduotiems Nesvyžiaus, Vilniaus ir Kauno vienuolynams, todėl Vilniaus vyskupas E. Valavičius 1629 m. parengė naują šv. Benedikto regulos vertimą bei naujas deklaracijas, atspindėjusias Vilniaus vyskupijos vienuolynų papročius ir įtvirtinusias savitą, palyginti su Lenkijos, LDK benediktinių dvasingumą. Po E. Valavičiaus mirties sukurti Minsko, Oršos, Smolensko (Slanimo) ir Kražių vienuolynai perėmė E. Valavičiaus reformą ir adaptavo savo kasdieniame gyvenime. LDK moterų benediktinių vienuolijos XVII a. antroje pusėje taip pat galėjo naudotis Senujų Trakų abato S. Ščygielskio parengtu šv. Benedikto regulos

vertimu, skirtu tiek vyrų, tiek moterų vienuolijoms. Moterims aktualius bažnytinės teisės aktus Vilniaus vyskupas K. K. Bžostovskis surinko ir 1710 m. išleido atskira knyga, kurios didžiausia vertybė buvo klauzūros principų išsamus išaiškinimas LDK vienuolėms.

Benediktiniškojo dvasingumo sklaidai LDK moterų vienuolynuose daugiausia nusipelnė Vilniaus vyskupai Eustachijus Valavičius bei Konstantinas Kazimieras Bžostovskis ir Senujų Trakų abatas Stanislovas Ščygielskis, kurių parengtais regulos vertimais, komentarais ir teisiniais veikalais vadovavosi Lietuvos benediktinės iki XX a. pradžios.

Iš LDK laikais funduotų benediktinių vienuolynų šiais laikais veikia tik du – Vilniaus ir Kauno vienuolynai. Pažvelgus į Kauno seserų benediktinių šiandieną matyti, kad jos dar turi išlaikiusios kai kuriuos E. Valavičiaus įtvirtintus papročius: vienuolinius vardus, gulimąsi kryžiumi išventinimų metu, kojų mazgojimą Didįjį Ketvirtadienį, mirusiosios pagerbimą valgomajame 30 dienų neužimant jos vietos, paženklintos kryžiumi, ir pan. Tai rodo LDK benediktiniškojo dvasingumo tęsimą šiuolaikiniame pasaulyje.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Straipsnis parengtas parėmus Lietuvos mokslo tarybai, projekto nr. MIP-104/2012.
- ² *Šventojų Benedikto regula lotynų ir lietuvių kalbomis*. Iš lotynų k. vertė Kęstutis Gražys. Vilnius: Aidai, 1997.
- ³ *Regula świętego oycy Benedicctia z łacińskiego przetłumaczona, y z reformacya porzadkow, Chełmińskiego, Toruńskiego, Zarnowieckiego, Nieświeskiego, y innych wszytkich w Krolestwie Polskim teyże reformacyey y reguły s. Benedikta, ktore teraz są y napotym ziednoczone będą, klasztorow panienskich. władza Solice Apostolskiej, przez iasnie wielmożnego oycy, x. Wawrzynca Gębickiego, z łaski Bożey biskupa Chełmińskiego, Pomezanięy administratora, etc. roku Pań. 1605. potwierdzona*. Na końcu krotko zebrane łaski y odpusty przez uczestnictwo tymże zakonnicom od s. pamieci Clemensa pp. VIII. darowane wiecznie. Wykład słow Pańskich oświeca/ y daie wyrozumienie malustium. Psal. 118.130. W Lvblinie, w drukarniey Pawła Konrada/ roku Pańskiego/ 1635; *Regula świętego Benedykta dekretami wizytałnymi według tutejszych krajow zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panien zakonnych pod tą regułą w dycezyi naszej Wileńskiej żyjących, za pozwoleniem antecessorum i nam, ustnie i przez Bulle Papięskie danem od ojców śś. Sixtusa V, Grzegorza XIV, Klemensa VIII, Pawła V przeznaczona i do druku przygotowana roku P. 1629 dnia 19 czerwca: obecnie po raz pierwszy drukowana*, we Lwowie, 1884; [Stanisłovas Ščygielskis] *Reguła świętego oycy Benedykta z łacińskiego na polski ięzyk teraz pilniey niż kiedy przelożone. Z dozwoleńiem starych drukowano w Wilnie w drukarni oycow franciszkanow roku Pańskiego 1677*; [Konstantinas Kazimieras Bžostovskis] *Zebranie z listow papięskich ktore bullas zowią z conciliow, wyrokow, odpowiedzi i y rożnych praw koscielnych dla nauki ww. panien zakonnych do druku podane roku Pańskiego 1710*. W Wilnie w drukarni akademickiey Societatis Iesu.
- ⁴ Viktoras Gidžiūnas, Šv. Benedikto regulos vienuoliai Lietuvoje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraščių VI*, red. A. Liuima SJ. Roma, 1985, p. 1–188.
- ⁵ Gita Drungilienė, Kauno ir Kražių benediktinių įžadų aktai (XVII a.–XIX a. 2 pusė), *Benediktiniškąji tradicija Lietuvoje*, sudarė Liudas Jovaiša. Vilnius: Aidai, 2008, p. 95–114.
- ⁶ Žr., pvz.: Małgorzata Borkowska OSB, Potrydencka wersja reguły św. Benedykta, *Za przewodem Ewangelii*. Profesja monastyczna. Przygotowali benedyktyni tynieccy. Tyniec: Nakładem Opactwa Tynieckiego, 1986, s. 249–262; Małgorzata Borkowska OSB, Ideal benedyktynki proponowany przez kongregację Chełmińską, *Znak*, Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy, 1980, rok XXXII, nr. 318 (grudzień), s. 1564–1571; Małgorzata Borkowska OSB, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010.
- ⁷ Małgorzata Borkowska OSB, *Panny siostry w świecie sarmackim*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002, s. 195.
- ⁸ Karol Górski, M.[atka] Magdalena Mortęska i jej rola w reformie trydenckiej w Polsce, *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, red. ks. Alfons Schletz CM. Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy, 1971, t. XXXIV, s. 131–176; Karol Górski, *Matka Mortęska*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy ZNAK, 1971.
- ⁹ Irena Vaišvilaitė, Moterys vienuolės XVII a. Lietuvoje, *Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos doasiniės kultūros šaltinių tyrimai*, Vilnius dailės akademijos darbai 53. Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2003, p. 71.
- ¹⁰ Małgorzata Borkowska OSB, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII–XVIII wieku*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1996, s. 119–120.
- ¹¹ Małgorzata Borkowska OSB, Potrydencka wersja reguły św. Benedykta, s. 255.
- ¹² Pagal karaliaus komendos teisę būtent valdovas siūlydavo abatus benediktinų vienuolynams. Kandidatus jis galėjo pasirinkti netgi iš pasauliečių. Žr.: Karol Górski, *Duchowość chrześcijańska*, przedmowę napisał ks. Józef Majka. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1978, s. 146.
- ¹³ Małgorzata Borkowska OSB, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*. Tyniec: Nakładem opactwa benedyktynów, 1989, s. 121–122; Małgorzata Borkowska OSB, Problemy siedemnastowiecznych fundacji benedyktynek na Litwie w świetle korespondencji, *Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, red. ks. Jan Dukala CM. Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy, 1993, t. 80, s. 272–273.
- ¹⁴ Žr. plačiau: Vaida Kamuntavičienė, Gabrielė Aušra Vasiliauskaitė OSB, Kauno benediktinių

- fundaciniai dokumentai, *Kauno istorijos metraštis*, t. 13. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2013, p. 319–339; Vaida Kamuntavičienė, Kauno benediktinių vienuolyno fundacija, *Lietuvos istorijos metraštis 2012/2*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 23–39.
- 15 Małgorzata Borkowska OSB, Potrydencka wersja reguły św. Benedykta, s. 255.
- 16 *Regula świętego Benedykta dekretami wizytalnymi według tutejszych krajow zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panień zakonnych pod tą regułą w dyecezyi naszej Wileńskiej żyjących*, s. 6.
- 17 Ten pat, p. 5.
- 18 Ten pat, p. 6.
- 19 [Jakub Olszewski], Kazanie na pogrzebie Prześwitego i Przewielebnego w Christuśie Oyca y Pana I. M. X. Eustachiego Wołowicza Biskupa Wileńskiego primasa W. X. Litews. Miane w Kościele Kathedralnym Wileńskim 7. Dnia Lutego Roku Pańskiego 1630, *Kazania albo tytuły przez Wielebnego Xiędza Jakuba Olszewskiego Soc. Jesu S. Theolog. Doktora Kaznodzieię Farskiego Wileńskiego*. Różnych lat różnym osobom wystawione, znowu teraz w Drukarni Wileńskiej Soc. Jesu ponowione. Anno Domini 1645, p. 311. Naudotasi Kauno viešosios bibliotekos Retų spaudinių skyriuje saugomu egzemplioriu, signatūra R 28202.
- 20 Małgorzata Borkowska OSB, *Panny siostry w świecie sarmackim*, s. 145.
- 21 *Regula świętego Benedykta dekretami wizytalnymi według tutejszych krajow zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panień zakonnych pod tą regułą w dyecezyi naszej Wileńskiej żyjących*, s. 20–21.
- 22 Ten pat, p. 90–91.
- 23 Ten pat, p. 55.
- 24 Małgorzata Borkowska OSB, *Życie codzienne*, s. 30–31; Małgorzata Borkowska OSB, *Zakony żeńskie*, s. 162.
- 25 Šis paprotys, amžinųjų įžadų, ne įvilktuvių, dieną gultis kryžiumi ir šiandien gyvas Kauno benediktinių vienuolynė. Būsimoji vienuolė uždengiama skraiste, kuri tebevadinama lenkišku žodžiu *całūnas* (*całun*), – šitaip ji miršta pasauliui ir, kunigui leidus, prisikelia jau kaip vienuolė.
- 26 *Regula świętego Benedykta dekretami wizytalnymi według tutejszych krajow zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panień zakonnych pod tą regułą w dyecezyi naszej Wileńskiej żyjących*, s. 103.
- 27 Małgorzata Borkowska OSB, *Życie codzienne*, s. 29–30; Małgorzata Borkowska OSB, *Zakony żeńskie*, s. 160–161.
- 28 *Regula świętego Benedykta dekretami wizytalnymi według tutejszych krajow zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panień zakonnych pod tą regułą w dyecezyi naszej Wileńskiej żyjących*, s. 102.
- 29 Ten pat, p. 105.
- 30 Ten pat, p. 106.
- 31 Kartais konsekracijos vienuolės laukdavo dešimtmečius, nes ne kasmet vienuolynė apsilaikydavo vyskupas.
- 32 *Regula świętego Benedykta dekretami wizytalnymi według tutejszych krajow zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panień zakonnych pod tą regułą w dyecezyi naszej Wileńskiej żyjących*, s. 106–107.
- 33 Ten pat, p. 97–98.
- 34 Małgorzata Borkowska OSB, *Zakony żeńskie*, s. 160–161.
- 35 O szkaplerzu zakonnym krotkie obiasnienie, [Stanislovas Ščygielskis], *Regula świętego oyca Benedykta z łacińskiego na polski język teraz pilniey niż kiedy przelożone*, s. 222–229.
- 36 *Regula świętego Benedykta dekretami wizytalnymi według tutejszych krajow zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panień zakonnych pod tą regułą w dyecezyi naszej Wileńskiej żyjących*, s. 97–98.
- 37 Ten pat, p. 73–74.
- 38 Ten pat, p. 89.
- 39 Ten pat, p. 41.
- 40 Małgorzata Borkowska OSB, *Triduum sacrum u benedyktynek Nieświeskich w XVIII wieku, Nasza Przeszość*. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce, red. ks. Jan Dukała CM. Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy, 1991, t. 76, s. 315–328.
- 41 *Regula świętego Benedykta dekretami wizytalnymi według tutejszych krajow zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panień zakonnych pod tą regułą w dyecezyi naszej Wileńskiej żyjących*, s. 21–22.
- 42 Ten pat, p. 50–51, 53–54.
- 43 Ten pat, p. 66–69.
- 44 *Regula świętego oyca Benedicta z łacińskiego przetłumaczona, y z reformacya porzadkow, Chełmińskiego, Toruńskiego, Żarnowieckiego, Nieświeskiego*, s. 64–65.
- 45 Małgorzata Borkowska OSB, *Zakony żeńskie w Polsce*, s. 160. Nurodomos šios E. Valavičiaus deklaracijų rankraščių signatūros: Archiwum benedyktynek wileńskich w Żarnowcu A 21, Archiwum benedyktynek w Sierpcu A1.
- 46 Jolanta Gwioździk, *Staropolski księgozbiór panien benedyktynek z Nieświeża. Z dziejów fundacji Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki, Badania nad księgozbiórów Radziwiłłów*. Mate-

- riały międzynarodowej sesji. Olsztyn 6–7 października 1994 r., Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1995, s. 103.
- ⁴⁷ *Reguła świętego Benedykta dekretami wizytalnymi według tutejszych krajów zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panień zakonnych pod tą regułą w diecezji naszej Wileńskiej żyjących*. Żr. Gita Drungilienė, Kauno ir Kražių benediktinių įžadų aktai, p. 96.
- ⁴⁸ *Reguła świętego Benedykta dekretami wizytalnymi według tutejszych krajów zimnych i zwyczajów ugruntowanych dla panień zakonnych pod tą regułą w diecezji naszej Wileńskiej żyjących*, s. 3–4.
- ⁴⁹ 1642 m. data pateikiama: Małgorzata Borkowska OSB, *Problemy siedemnastowiecznych fundacji benedyktynek na Litwie w świetle korespondencji / Nasza Przeszłość*. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce, red. ks. Jan Dukąła CM, Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy, 1993, t. 80, s. 266. Apie 1645 m. data pateikiama: Małgorzata Borkowska OSB, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, s. 77–78; Viktoras Gidžiūnas, Šv. Benedikto regulos vienuoliai Lietuvoje, p. 148–149.
- ⁵⁰ Małgorzata Borkowska OSB, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, s. 85–86.
- ⁵¹ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 dalis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 239.
- ⁵² Małgorzata Borkowska OSB, *Dzieje fundacji benedyktynek w Orszy, Roczniki humanistyczne*. Historia, Lublin: KUL, 1975, t. XXIII, z. 2, s. 119–131.
- ⁵³ Małgorzata Borkowska OSB, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, s. 85–86.
- ⁵⁴ Małgorzata Borkowska OSB, *Problemy siedemnastowiecznych fundacji benedyktynek*, s. 299–300.
- ⁵⁵ Małgorzata Borkowska OSB, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, s. 103–104.
- ⁵⁶ Fundacinis dokumentas publikuotas: Ignacy Buszyński, *Kroże. Ich przeszłość i stan obecny*, Wilno: druk. Józefa Zawadzkiego, 1872, s. 40–44. Originalas saugomas tarp Kauno benediktinių dokumentų, žr.: K. Valadkevičiaus fundacija, Dirvėnai, 1639 10 12, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 38-17, l. 126–127v.
- ⁵⁷ Series et notitia Trocensium abbatum: continuatio, parengė L. Jovaiša, *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, p. 300–301.
- ⁵⁸ [Stanislovas Ščygielskis], *Reguła świętego oycy Benedykta z łacińskiego na polski język teraz pilniej niż kiedy przelożone*.
- ⁵⁹ *Przywileje y odpusty zakonu s. Benedykta*, [Stanislovas Ščygielskis], *Reguła świętego oycy Benedykta z łacińskiego na polski język teraz pilniej niż kiedy przelożone*, s. 230–235.
- ⁶⁰ Małgorzata Borkowska OSB, *Zakony żeńskie*, s. 164–166.
- ⁶¹ [Konstantinas Kazimieras Bžostovskis], *Zebranie z listow papieskich ktore bullas zowią z conciliow, wyrokow, odpowiedzi i y rożnych praw koscielnych dla nauki ww. panien zakonnych*.
- ⁶² Małgorzata Borkowska OSB, *Panny siostry w świecie sarmackim*, s. 201–202.